

De loonwig

Werken loont niet in België, luidt het soms. Om het waarheidsgehalte van deze uitspraak te testen, berekende VKW Metena de loonwig, i.e. het verschil tussen de loonkost en de uiteindelijke koopkracht van werknemers voor ons land en onze buurlanden. België scoort in vrijwel alle opzichten slecht. Vooral de marginale belastingsdruk, de belastingen geheven op een extra verdiende euro, ligt onrustwekkend hoog ten opzichte van Duitsland, Frankrijk en vooral Nederland. Bovendien onderschatten de gepresenteerde cijfers de belastingsdruk nog, aangezien belastingen op consumptie (voornamelijk BTW en accijnzen) hier ook relatief hoog liggen. Kortom, werken loont inderdaad minder in ons land dan in de ons omringende. De zware belastingsdruk heeft zware repercussies voor de arbeidsmarkt en de economische groei.

De loonwig uitgelegd

De loonwig is het verschil tussen de totale loonkost voor de werkgever ten opzichte van het nettoloon dat de werknemer ontvangt. Dit verschil wordt meestal uitgedrukt als een percentage ten opzichte van de totale loonkost. Het verschil tussen de loonkost en het nettoloon wordt bepaald door de sociale zekerheidsbijdragen van zowel werkgever als werknemer als de personenbelasting (bedrijfsvoorheffing).

Op basis van het *Taxing wages*-rapport van de OESO kunnen we een accurate schatting maken van deze loonwig voor verschillende inkomens- en gezinssituaties, rekening houdende met mogelijke transferten van de overheid zoals bijvoorbeeld kinderbijslag. Hierbij vergelijken we België met Duitsland, Frankrijk en Nederland, onze buurlanden en met voorsprong belangrijkste handelspartners. Dit zijn overigens landen waar de belastingsdruk in een Europese context (en zeker in een ruimere context) hoog ligt. We onderzochten telkens vier typegevallen:

- Een alleenstaande met gemiddeld inkomen.
- Een alleenstaande met een inkomen van 167% van het gemiddelde.
- Een gezin van tweeverdieners met twee kinderen, de ene partner met een gemiddeld inkomen en de andere met een inkomen van 67% van het gemiddelde.
- Een alleenstaande met twee kinderen en een inkomen van 67% van het gemiddelde.

Hierbij kunnen we telkens een onderscheid maken tussen de *gemiddelde* loonwig enerzijds en de *marginale* anderzijds. De marginale loonwig meet de belasting die betaald moet worden voor elke euro extra die een werkende kan verdienen, zij het door langer te werken dan wel als gevolg van loonsopslag. *Loonstijgingen* worden typisch bovengemiddeld zwaar belast door het progressieve karakter van belastingen op arbeid.

De loonwig in België ten opzichte van zijn buurlanden

In vrijwel alle onderzochte gevallen, scoort België beduidend slechter dan onze buurlanden. Hoewel de loonkost voor de werkgever op een erg hoog niveau ligt in ons land, houden Belgische werknemers het er in koopkrachttermen hier in bijna altijd het minste over. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in tabel 1 waar de loonwig weergegeven is voor alleenstaanden met een gemiddeld inkomen. Opvallend is dat, hoewel een werknemer het duurst is in België om tewerk te stellen, hij of zij hier netto het minst van

overhoudt. Arbeid in België is dus niet alleen kostelijk voor de werkgever, maar brengt het minst op voor de werknemers in kwestie.

	België	Frankrijk	Duitsland	Nederland
Loonkost	4430	3892	4371	4096
Brutoloon	3391	2735	3862	3530
Nettoloon	1950	1974	2097	2255
Loonwig	56%	50,70%	52%	44,90%

Tabel 1:
Loonwig voor alleenstaande zonder kinderen met gemiddeld inkomen

Bron: OESO, Taxing wages 2008

Het verschil met onze buurlanden is het meest frappant binnen de categorie van veelverdieners (tabel 2). In Duitsland bijvoorbeeld, dat de laatste jaren forse inspanningen levert om de belastingen op arbeid naar beneden te krijgen, worden hogere inkomens nauwelijks zwaarder belast dan de gemiddelde inkomens. Ook ten opzichte van Frankrijk en vooral Nederland worden hogere inkomens in ons land wel erg zwaar belast. Terwijl een Nederlandse werknemer met bovengemiddeld inkomen 53,4% van zijn loonkost overhoudt als nettoloon, daalt dit percentage in ons land tot 38,9.

	België	Frankrijk	Duitsland	Nederland
Loonkost	7373	6502	7000	6489
Brutoloon	5652	4559	6103	5884
Nettoloon	2866	3042	3319	3464
Loonwig	61,1%	53,2%	52,6%	46,6%

Tabel 2:
Loonwig voor alleenstaande zonder kinderen met inkomen van 167% van het gemiddelde

Bron: OESO, Taxing wages 2008

In vrijwel alle ontwikkelde landen worden gezinnen met kinderen ten laste minder belast door middel van allerhande fiscale voordelen en/of transferten in cash. België met name geniet een relatief kindvriendelijk en gezinsvriendelijk fiscaal regime. Het overheidsbeslag voor een gezin met twee kinderen ten laste waarbij de ene partner een gemiddeld loon heeft en de andere een benedengemiddeld (tabel 3) ligt onder de 50%. Ten opzichte van onze buurlanden tekent ons land nog steeds voor de zwaarste belastingsdruk, maar zijn de verschillen met onze buurlanden minder uitgesproken.

	België	Frankrijk	Duitsland	Nederland
Loonkost	7338	6373	7289	6847
Brutoloon	5652	4559	6103	5884
Nettoloon	3770	3551	3996	4095
Loonwig	48,6%	44,3%	45,2%	40,2%

Tabel 3:

Loonwig voor tweeverdieners met twee kinderen met gemiddeld inkomen en inkomen van 67% van het gemiddelde

Bron: OESO, Taxing wages 2008

De belastingdruk op een alleenstaande met twee kinderen ten laste en een benedengemiddeld inkomen (zie tabel 4), is het enige gezinstype waar België ongeveer even goed scoort als Duitsland of Frankrijk (maar niet ten opzichte van Nederland). Dit illustreert het kindvriendelijke en sterk progressieve belastingsregime in ons land.

	België	Frankrijk	Duitsland	Nederland
Loonkost	2909	2480	2917	2751
Brutoloon	2216	1823	2441	2353
Nettoloon	1863	1557	1903	2141
Loonwig	36,0%	37,2%	34,8%	22,2%

Tabel 4:

Loonwig voor alleenstaande met twee kinderen met inkomen van 67% van het gemiddelde.

Bron: OESO, Taxing wages 2008

Tot slot valt de zware marginale belastingen op arbeid op (zie tabel 5). Op elke extra verdiende euro moet ongeveer twee-derde worden afgedragen aan de overheid. In de ons omringende landen ligt deze verhouding eerder op de helft. Eveneens opmerkelijk is de vaststelling dat de marginale loonwig weinig afhankelijk is van de inkomens- of gezinssituatie in ons land. Extra loon wordt in de vier typegevallen telkens tussen de 66 en 70% belast. Loonverhogingen worden in ons land aldus fiscaal sterk ontmoedigd en kosten de werkgever erg veel vooraleer ze voelbaar zijn in de portefeuille van het personeel.

Marginale loonwig	A	B	C	D
België	66,5%	69,6%	66,5%	55,5%
Frankrijk	52,0%	59,7%	52,0%	57,7%
Duitsland	54,2%	44,3%	48,8%	61,1%
Nederland	50,2%	52,0%	52,8%	56,7%

Gezinstype A: Alleenstaande met gemiddeld inkomen zonder kinderen ten laste.

Gezinstype B: Alleenstaande met een inkomen van 167% van het gemiddelde zonder kinderen ten laste.

Gezinstype C: Gezin van tweeverdieners met twee kinderen ten laste, de ene partner met een gemiddeld inkomen en de andere partner met een inkomen van 67% van het gemiddelde.

Gezinstype D: Alleenstaande met twee kinderen ten laste en een inkomen van 67% van het gemiddelde.

Tabel 5:

Marginale loonwig: België en zijn buurlanden in 2008.

Bron: OESO: *Taxing wages, 2008*

De uitgebreide loonwig in België

Op het nettoloon worden nog belastingen geheven, waarvan indirecte belastingen als BTW en accijnzen de belangrijkste zijn. Om een inschatting te maken van de totale belastingsdruk, brengen we indirecte belastingen eveneens in rekening. Belastingen op consumptie verminderen immers de koopkracht van werknemers en verhogen het overheidsbeslag. Via de huishoudbudgetenquête van het Nationaal Instituut voor de Statistiek en de federale dienst Economie kunnen we de impact van BTW en accijnzen nauwkeurig berekenen (zie kader budgetenquête).

Budgetenquête

De budgetenquête, laatst uitgevoerd en gepubliceerd in 2006, geeft het consumptiepatroon van het gemiddelde Vlaamse gezin en individu gedetailleerd weer. Op basis hiervan kan een inschatting gemaakt worden van het totale belang van indirecte belastingen (BTW en accijnzen) op het gezinsbudget.¹ Per persoon dragen we jaarlijks gemiddeld 2.526 euro af aan indirecte belastingen. Voor het gemiddelde huishouden komt dit neer op een bedrag van 6.267 euro.

Dit is vrij hoog in internationale context. Door verkeersbelastingen en hoge accijnzen op benzine (en diesel in mindere mate) bedragen de uitgaven verbonden aan een auto meer dan 20% van de indirecte belastingen met een bedrag van 577 euro per persoon. Op een verre tweede plaats komen de uitgaven in de horecasector die 167 euro aan indirecte belastingen oplevert. Een BTW-verlaging naar 6% in de gehele horecasector zou, indien volledig doorgerekend aan de klant, dan ook jaarlijks 111 euro besparen per individu. De belastingen op tabaksproducten en alcoholische dranken brengt de schatkist jaarlijks 156 euro per persoon op.

Sommige belastingen, zoals verkeersbelasting, boetes, successierechten, en (het toenmalig in voege zijnde) kijk-en luistergeld zijn inbegrepen in de budgetenquête. Voor andere belastingen geldt dit evenwel niet. De belangrijkste daarvan zijn belastingen op kapitaal en onroerende voorheffingen (die voor het gemiddeld gezin jaarlijks 246,20 euro bedragen).

Het uitgebreide loonwig, wanneer rekening gehouden wordt met belastingen op inkomen, is nog een tiental procentpunt hoger dan de 'klassieke' loonwig (zie tabel 6). Van een alleenstaande met twee kinderen ten laste en een benedengemiddeld loon wordt bijna de helft van het loon ingehouden door de staat, terwijl dit percentage voor een alleenstaande met bovengemiddeld loon zonder kinderen oploopt tot twee-derde.

	A	B	C	D
Loonkost	4430	7373	7338	2909
Brutoloon	3391	5652	5652	2216
Nettoloon	1950	2866	3770	1863
Loonwig	56,0%	61,1%	48,6%	36,0%
Koopkracht na consumptiebelastingen	1621	2383	3096	1493
Uitgebreide loonwig in %	63,4%	67,7%	57,8%	48,7%
Uitgebreide loonwig in euro	2809	4990	4242	1416
Uitgebreide loonwig in % van een loonstijging	72,2%	74,8%	72,5%	73,2%

Gezinstype A: Alleenstaande met gemiddeld inkomen zonder kinderen ten laste.

Gezinstype B: Alleenstaande met een inkomen van 167% van het gemiddelde zonder kinderen ten laste.

Gezinstype C: Gezin van tweeverdieners met twee kinderen ten laste, de ene partner met een gemiddeld inkomen en de andere partner met een inkomen van 67% van het gemiddelde.

Gezinstype D: Alleenstaande met twee kinderen ten laste en een inkomen van 67% van het gemiddelde.

Tabel 6:
Belastingen in België in 2008.

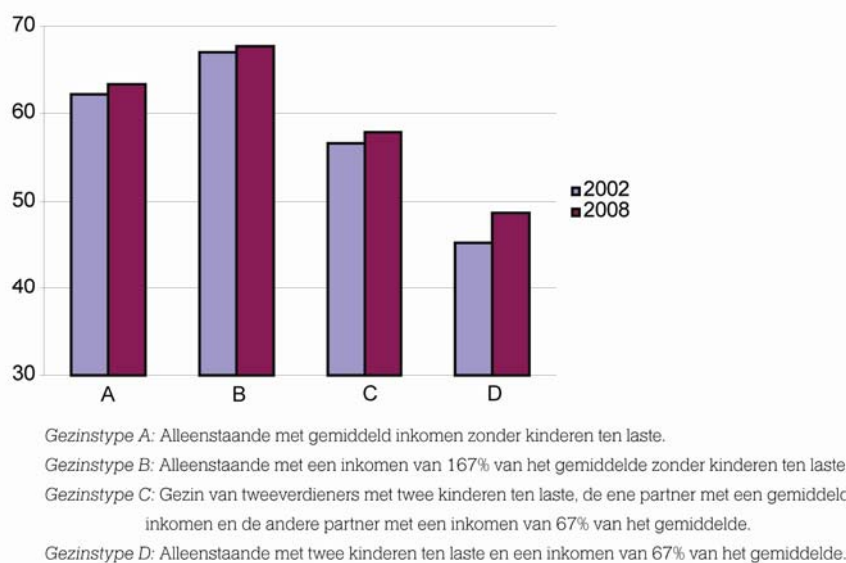
Bron: OESO: Taxing wages, 2008. Budgetenquête, 2006, eigen berekeningen

Aangezien we over onvoldoende internationaal vergelijkbare bronnen beschikken over de indirecte belastingen in Duitsland, Nederland en Frankrijk, berekenen we de uitgebreide loonwig niet voor deze landen. Desondanks zijn we vrij zeker dat de loonwig ten opzichte van onze buurlanden nog zou uitdiepen indien we deze oefening wel zouden kunnen maken. In 2008 vergeleek Consultancy bureau KPMG het niveau van indirecte belastingen in ruim 100 landen. Indirecte belastingen in België horen tot de hoogste ter wereld, de ontwikkelde landen en de Europese Unie. Frankrijk heeft een BTW-regime van 19.6% en Duitsland en Nederland van 19%. Een verschil van twee procentpunt lijkt weinig, maar zou het gemiddelde Vlaamse huishouden toch jaarlijks meer dan 600 euro per jaar besparen. Het ongewogen BTW-gemiddelde over de hele ontwikkelde wereld ligt met 17.71% procent (volgens data van de OESO) trouwens nog een heel stuk lager. Indien alle consumptiebelastingen (inclusief belastingen op goederen, diensten en eigendom) bij elkaar worden genomen, scoort België trouwens nog slechter. We verwijzen hierbij opnieuw naar gegevens van de OESO.

Hierbij wordt eveneens geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat dezelfde producten in onze buurlanden mogelijk goedkoper zijn dan in België. Veel Belgen die in een grensstreek wonen, kunnen getuigen dat er wel degelijk prijsverschillen bestaan. Zo staan producten als auto's, electronica, telefonie en elektriciteit bekend als relatief duur in ons land. Een grootschalig onderzoek van Eurostat van juli 2009 bevestigt deze perceptie; België is een relatief duur land. Terwijl gemiddelde prijzen in ons land op een vergelijkbaar niveau liggen met Frankrijk, zijn Nederland en Duitsland gemiddeld 7 tot 8% goedkoper. Bovendien stijgen de prijzen in België de laatste jaren sneller dan in onze buurlanden. Kortom, Belgische werknemers houden in koopkrachttermen nog minder over ten opzichte van werknemers in onze buurlanden dan tot uiting komt in tabel 1 tot 5.

Belastingsdruk in tijdsperspectief

Het 'Taxing wages' onderzoek van 2002/2003 heeft een sterk vergelijkbare methodologie met de latere jaargangen en laat toe om de evolutie van de belastingsdruk op arbeid over de laatste vijf jaar te meten. Figuur 1 vat de evolutie van de uitgebreide loonwag samen. Voor alle gezinscategorïeën is het overheidsbeslag toegenomen. Opvallend is dat dit effect vooral bij laagverdieners uitgesproken is.

Bron: OESO: Taxing wages, 2002 en 2008.

In Nederland en Frankrijk is de belastingsdruk op arbeid eveneens de hoogte ingegaan (figuren op aanvraag). Duitsland toont een heterogeen beeld. De belastingen op arbeid, en dan vooral voor de hoogste tarieven, zijn naar beneden aangepast in de laatste zes jaar. In 2007 is de BTW-voet evenwel met 3 procentpunten toegenomen, wat de belastingsverlagingen op arbeid grotendeels compenseerde. Het netto-effect is dus onduidelijk: waarschijnlijk is de totale belastingsdruk voor alleenstaanden met een gemiddeld en bovengemiddeld inkomen in totaal afgenomen, terwijl het omgekeerde geldt voor tweeverdieners en alleenstaanden met een benedengemiddeld inkomen.

Gevolgen van de zware belastingsdruk

Voor elke euro die de gemiddelde werknemer te besteden heeft moet hij/zij een waarde creëren van drie euro. Dit heeft verschillende implicaties. Allereerst betekent dit dat hij/zij er relatief weinig belang bij heeft om te werken en het alternatief van werkloosheid aantrekkelijker wordt. Vooral door de zware afroming van de overheid van wijzigingen in de marge, verliezen promoties en bijhorende loonstijgingen een deel van hun wervende kracht. De zware belastingsdruk op arbeid, gecombineerd met ons unieke systeem om werkloosheidsuitkeringen niet stop te zetten na verloop van tijd, zijn ongetwijfeld voor een groot verantwoordelijk voor de lage activiteitsgraad en de talrijke werkloosheidsvallen in ons land. Gezinstype 4 (een alleenstaande met een laag inkomen en kinderen ten laste) vormt hierbij een interessant vertrekpunt. Gezien het relatief lage loon, een totale loonwage boven de 50% en de kosten voor kinderopvang (die maken dat er hoge opportuniteitskosten verbonden zijn aan arbeid), zijn er nog steeds te weinig financiële prikkels om werken te verkiezen boven een uitkering. Bovendien valt op dat elke extra verdiende euro in totaal voor bijna 70% wordt belast, wat maakt dat de overstap van naar het aanvaarden van extra werkuren (bijvoorbeeld voltijds werken in plaats van deeltijds) fiscaal ontmoedigd wordt.

Zwartwerk en belastingsontduiking hangen eveneens samen met een hoge belastingsdruk. Niet verwonderlijk tieren beide fenomenen dan ook weliger in ons land dan in onze buurlanden volgens internationaal onderzoek.² Arbeid is ook tot op zekere hoogte mobiel. Indien er voor hetzelfde werk meer verdient kan worden in onze buurlanden, nodigt dit uit tot emigratie en/of werken in het buitenland. Aangezien hooggeschoolden en veelverdieners typisch het meest mobiel zijn, én opvallend zwaarder belast worden dan in onze buurlanden, valt te vrezen dat vooral deze bevolkingsgroep verhuist naar het buitenland. Gezien de vaststelling dat de 10% die het meest verdient in ons land, opdraait voor ruim 45% van de personenbelastingen,³ zou dit de betaalbaarheid van ons sociale zekerheidssysteem zwaar aantasten.

Bovendien houdt de zware belastingsdruk op arbeid ook in dat werken hier meer toegevoegde waarde moet creëren op de werkvloer. Werknemers moeten, om een netto besteedbaar loon van 2383 euro op maandbasis over te houden, een toegevoegde waarde creëren van maar liefst 7373 euro. In Nederland kost het, om eenzelfde koopkracht te garanderen, ongeveer 5300 euro als werkgever. De lat om iemand daar aan te werven ligt dus beduidend lager en de mogelijkheden om jobs te creëren eveneens. Ook vanuit deze invalshoek bekeken, draagt onze hoge belastingsdruk op arbeid ongetwijfeld bij tot de relatief lage activiteitsgraad in ons land. Daarenboven vormt dit een concurrentiële handicap ten opzichte van onze belangrijkste handelspartners, met alle gevolgen voor onze exportgeoriënteerde ondernemingen vandien.

Bang for our buck?

Uiteraard is het geld dat naar de overheid vloeit niet weggegooid. Buiten de inbegrepen bijdragen als kinder- of vakantiegeld ontvangen werknemers ook allerlei andere voordelen van de overheid, zoals een infrastructuurnetwerk, een verzekering tegen werkloosheid of een zwaar gesubsidieerd systeem van onderwijs en gezondheidszorg. Het is moeilijk om de waarde hiervan te kwantificeren en af te wegen ten opzichte van de kostprijs. Wat wel

² Zie bijvoorbeeld Schneider, 2007 in dit verband.

³ Dit wordt uiteengezet in Janssens, 2008.

opvalt is dat in zowel Frankrijk, Nederland en Duitsland, landen met een min of meer gelijkaardig sociaal vangnet en overheidsdiensten, arbeid minder zwaar belast wordt. Dit suggereert dat, tenzij onze overheid meer of betere diensten levert dan onze buurlanden, werknemers relatief slecht af zijn vergeleken met onze buurlanden. Gezien de talrijke voorbeelden van een falende overheid is dit hoogstwaarschijnlijk het geval: denken we maar aan de lamentabele staat van ons juridisch apparaat, onze weg- en andere infrastructuur, de gebrekkige werking van onze fiscale controlediensten of de onhoudbaarheid van ons pensioensysteem, terwijl de pensioenuitkeringen toch al bij de laagste van Europa behoren.

Belastingen op kapitaal

Een laatste categorie belastingen, deze op kapitaal, hebben we nog niet besproken. Doordat meerwaarde op aandelen als één van de weinige landen in de wereld niet belast wordt in België, wordt ons land soms aanzien als belastingssparadijs. Het kortstondig terecht komen op een 'grijze lijst' van de OESO versterkte deze indruk alleen maar. Onterecht, zo blijkt. Ook wat kapitaalbelastingen betreft scoort België immers slecht in internationale vergelijkingen. De kapitaalbelasting ten opzichte van de belastbare basis bedroeg 34.5 procent in 2005, ten opzichte van een gemiddelde van 27.3% in de Europese Unie. Vooral de vennootschapsbelastingen liggen hoog in België. Volgens KPMG liggen de vennootschapsbelastingen in België ruim een derde hoger dan het gemiddelde in de Europese Unie. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de overheid in ons land 23 procent van haar inkomsten genereert uit kapitaalbelastingen ten opzichte van 20% in onze drie buurlanden en dit ondanks de relatief hoge belastingsdruk op arbeid en consumptie.

Conclusie

België kenmerkt zich over de hele lijn als een land met een zware belastingsdruk. Dit vormt een belangrijke rem op onze economische ontwikkeling. Het empirische verband tussen belastingen op arbeid en de activiteitsgraad, en aldus op economische groei en welvaart, is onmiskenbaar. Vooral hoge *marginale* belastingsvoeten resulteren in een lagere activiteitsgraad binnen ontwikkelde landen, verminderen het ondernemerschap, en leiden aldus tot een zwakkere lange-termijn economische groei.⁴ Dat marginale belastingen in ons land meer dan 10 procentpunten hoger liggen dan in onze buurlanden, is daarom een ronduit verontrustende vaststelling. Overigens valt op te merken dat in een ruimere steekproef met andere ontwikkelde economieën, de verschillen met België nog groter zijn.

De afgelopen zes jaar is de belastingsdruk op arbeid nog toegenomen en dit ondanks een relatief gunstige economische omgeving en historisch lage rentelasten op de overheidsschuld. Nu de crisis een ongemeen zwaar gat geslagen heeft in de begroting van onze overheden en de rentesnieuwbal weer dreigt, zal de verleiding om op dit elan verder te gaan, groot zijn. Door de vergrijzingkosten zal de druk om nog hogere belastingen door te drukken, enkel nog toenemen. Desondanks kan België zich geen hogere belastingen, en vooral niet op arbeid, meer veroorloven.

⁴ Hiervoor verwijzen we respectievelijk naar Prescott, 2004, Karabegovic et al., 2004 en Padovani en Galli, 2002.

Teruggrijpend naar het meest bekende inzicht van Arthur Laffer, gerenommeerd Amerikaans econoom en adviseur van Ronald Reagan, is het geenszins verzekerd dat een verdere toename van de belastingen op arbeid veel geld in de staatskas zal brengen. Zwaardere arbeidsbelastingen leiden immers tot lagere economische groei, minder gewerkte uren, toegenomen arbeidsmigratie en meer zwartwerk, waardoor het effect op overheidsontvangsten klein zal zijn en mogelijk zelfs negatief. Normaliter nemen de inkomsten van de staat toe met de belastingsvoet. Naarmate de belastingsdruk toeneemt, krimpt de belastbare basis -in dit geval het aantal officieel gewerkte uren- echter zodat de totale belastingsontvangsten in sommige gevallen kunnen *afnemen*.⁵ Dat een dergelijk effect geen theoretisch curiosum is, bleek toen de overheidsinkomsten van de Vlaamse erfenislasten en registratierechten toenamen bij een lager tarief. Hoewel er veel discussie bestaat omtrent het precieze belastingsniveau waar de ontvangsten maximaal zijn, wordt dit wel eens geschat op 65%-70% voor OESO-landen.⁶

Kortom, een verdere, substantiële belastingsverhoging zal niet alleen economisch pijn doen, maar de baten voor de staatskas zouden daarnaast ook wel eens kunnen tegenvallen. Een verhoging van de belastingen op arbeid zou daarom helemaal uitgesloten moeten zijn. Aangezien onze kapitaal- en consumptiebelastingen eveneens bij de Europese top behoren, zijn de alternatieven voor extra staatsinkomsten erg beperkt. Een begrotingssanering doorvoeren door voornamelijk de uitgaven te beperken, zal zwaar en politiek moeilijk zijn. Nochtans is het broodnodig willen we een economisch hartinfarct vermijden.

Kris Boschmans

Referenties

CARDIA, E.K., RUGE-MURCIA, F.J. (2003), Distortionary taxation and labour supply. *Journal of Money, Credit and Banking*, vol.35, 3.

HEIJMAN, W.J.M., van Ophem, J.A.C. (2005), Willingness to pay tax: The Laffer curve revisited for 12 OECD countries., *The Journal for Socio-Economics*, vol. 34.

JANSSENS, G. (2008), Rechtvaardige belastingen., *VKW Metena* Flashbericht, Online at: <http://www.vkwmetena.be/index.php?nav=FLASH&contentid=323&download=383>.

KARABEGOVIC, A., VELDHUIS, N., CLEMENS, J., e.a. (2004), Do taxes matter?, *Fraser Forum*, July, 13 - 16, Vancouver, Fraser Institute.

KPMG (2008), KPMG's corporate and indirect tax rate survey. Online at:

⁵ Een empirische studie bij een aantal OESO-landen leert dat een toename van de marginale belastingsvoet van 10 procent inderdaad resulteert in een daling van het wekelijks officieel gewerkte aantal uren van 4.5 tot 18% (Cardia, Kozhaya en Ruge-Murcia, 2003). In het extreme geval van een belastingsdruk van (bijna) 100% bijvoorbeeld, zou vrijwel niemand meer legaal werken en zouden de staatsinkomsten terugvallen tot nagenoeg nul. Er bestaat met andere woorden een belastingsniveau waar ontvangsten maximaal zijn en elke belastingsstijging vanaf dat niveau vermindert de opbrengst.

⁶ Zie hiervoor Heijman en van Ophem, 2005.

<http://www.kpmg.com/Global/IssuesAndInsights/ArticlesAndPublications/Pages/Corporateindirecttaxsurvey2008.aspx>.

OECD (2003), Taxing wages 2002-2003. Parijs, OESO.

OECD (2008), Taxing wages 2007-2008. Parijs, OESO.

PRESCOTT, E. C. (2004), Why do Americans work so much more than Europeans?, *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, vol. 28, nr.1, Minneapolis: Federal Reserve Bank.

PADOVANO, F., GALLI, E. (2002), Comparing the growth effects of marginal vs. average tax rates and progressivity., *European Journal of Political Economy*, vol. 18, no. 3 (september), p. 529-544. Amsterdam: Elsevier

SCHNEIDER, F. (2007), Shadow economy and corruption all over the world. *Economics E-journal*, 9, juli 24. Online at:
http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9/version_1/count.